

Bouwhistorisch onderzoek

BOUWHISTORISCHE VERKENNING

Adres	: Damsterdiep 215-215/1 en 215/2
Status	: Beeldbepalend (BBP); conceptlijst nieuwe Gemeentelijke Monumenten
Periode	: Januari 2004/maart 2004
Onderzocht door	: Taco Tel/Rita Overbeek
Auteur	: Rita Overbeek/Taco Tel
Datum	: Groningen, januari/maart 2004

Inleiding

Het gebouwencomplex Damsterdiep 215 bestaat uit een voormalig molenaarswoonhuis met kantoor en kantooruitbreiding met paardenstal aan de oostzijde. Het pand is bezocht op verzoek van notaris Dijkhuizen van de Stichting Gerrit van Houten, eigenaar en beheerder van de panden, om de bouwgeschiedenis van de panden ter plaatse te onderzoeken. Tevens was het verzoek aan ons te onderzoeken of de panden dermate monumentaal en waardevol zijn om ze te zijner tijd voorgedragen kunnen worden als gemeentelijk monument.

In deze verkenning wordt de bouwgeschiedenis beschreven en door middel van foto's en tekeningen een beeld gegeven van de panden. Aan het eind van dit rapport volgt een waardestelling waarin de onderdelen met bijzondere (monumentale) waarde worden benoemd.

Het oude woonhuis was tot voor kort in gebruik als kindercrèche; het tussenlid diende als kantoor van de houthandel en nu als onderkomen en bestuurskamer van de Stichting Gerrit van Houten; het vroegere kantoor in de vm. paardenstal is verhuurd en in gebruik als woonhuis. De stallen zelf zijn verbouwd en ingericht als depot voor de kunstwerken van de Gerrit van Houten Stichting. In 1983 werd aan de achterzijde hiervan een nieuwe depotruimte gebouwd.

Afbeelding 1. Damsterdiep 215, voorgevels in 2003. Foto: Rita Overbeek

Situering/structuur

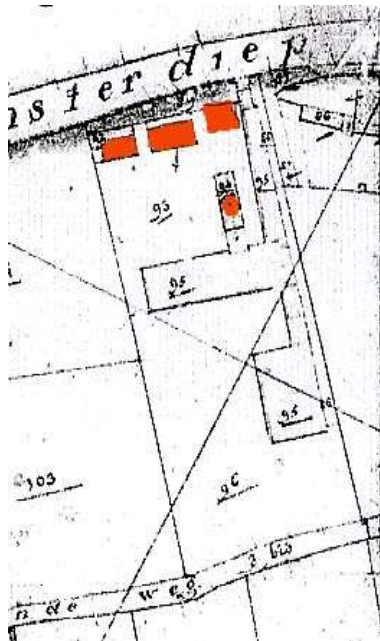
Het gebouwencomplex is evenwijdig gesitueerd aan de zuidzijde van het Damsterdiep en vormt onderdeel van een cluster van molens, behuizingen en schuren, dat vanaf de 18e eeuw aan de zuidzijde van het Buiten Damsterdiep ontstond. Het perceel lag oorspronkelijk ingeklemd tussen sloten (wijken) die uitmonden op het Damsterdiep. Over deze sloten lagen in het tracé van de trekweg eenvoudige houten bruggetjes. In 1952 wordt het Buiten Damsterdiep gedempt.

Het gebouwencomplex bestaat uit drie eenlaagse bouwdelen en ligt evenwijdig aan de rooilijn en heeft een betegeld ondiep voorerf. Bouwdeel A (woonhuis) ligt aan de westkant, dit is een woonhuis met vierkante plattegrond. Tegen de zuidwesthoek is een tuinhuisje gebouwd. Bouwdeel B (kantoor) is tegen de oostkant van bouwdeel A aangebouwd, heeft een rechthoekige plattegrond met de nok haaks op de straat. Tegen de achtergevel staan twee kleine aanbouwen. Bouwdeel C (voormalige paardenstal) is weer tegen de oostkant van bouwdeel B aangebouwd en heeft een rechthoekige plattegrond met de nok evenwijdig aan de straat. Rechts achter tegen bouwdeel B bevindt zich een kleine aanbouw onder een lessenaarsdak. Bouwdeel C heeft aan de achterkant links een grote moderne aanbouw met plat dak: de depotruimte. Bouwdeel A wordt aan de voor- en zijkant omzoomd door oude knotlinden. Aan de achterzijde van het complex bevinden zich royale achtertuinen met o.a. een oude kastanjaboom.

- A. = woonhuis (nr. 215)
 B. = kantoor (nr. 215/1)
 C. = uitbreiding kantoor met vm. paardenstal (nr. 215/2)

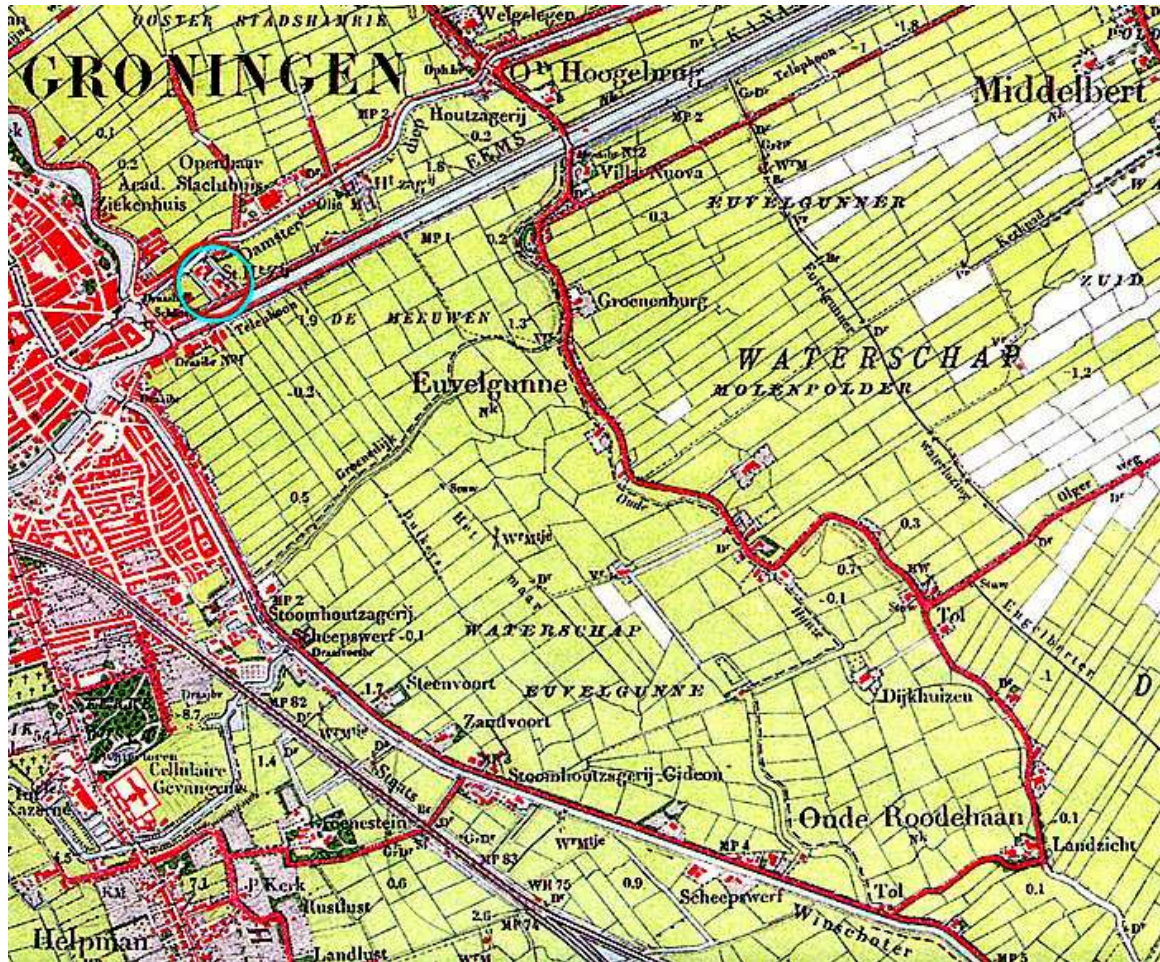
Bouwgeschiedenis

In de eerste helft van de 15^e eeuw wordt het Damsterdiep gegraven. Rond 1600 wordt het diep verder uitgegraven ten behoeve van de scheepvaart; het Damsterdiep wordt de belangrijkste verbinding van de stad met de oostelijke Ommelanden. Op de kruisingen van land- en waterwegen ontstaan daarna de dorpjes Oosterhoogebrug en Ruischerbrug. Dichterbij de stad vestigen zich aan het Damsterdiep watergebonden bedrijven zoals houtzagerijen. De spaarzame bebouwing in het gebied staat langs het diep met trekweg en bestaat uit een paar clusters van molens met schuren en molenaarshuizen (zie kadasterkaart van het gebied uit circa 1828). Ten zuiden en evenwijdig aan het Damsterdiep – dan het Buiten Damsterdiep geheten – loopt een weg, de Boermandeweg, die ruim een halve eeuw later plaats moet maken voor het Eemskanaal. De Boermandeweg staat weergegeven op de kadastrale minuut van ca. 1828. Het Eemskanaal Dit kanaal wordt in 1876 geopend om een nieuwe verbinding met zee te maken na het afsluiten van het Reitdiep tussen 1873-1877.

Afbeelding 2. Detail Kadastrale kaart 1828 met links aan het Damsterdiep het oude woonhuis, een houtstek en rechts twee knechtenwoningen. Hieronder staat de oude molen De Twee Reizigers.

Rond 1875 staan er in het vrijwel lege gebied tussen het Damsterdiep en het Eemskanaal tot het dorp Oosterhoogebrug zes molens waarvan de laatste pas in 1920 wordt gesloopt. Het zijn allemaal industriële molens: drie houtzaagmolens en drie oliemolens.

Afbeelding 3. Detail met omcirkeld terrein van Van Houten (Militaire Topografische kaart 1905)

De houthandel van de familie Van Houten

De eerste molen gezien vanaf de stad was houtzaagmolen De Twee Reizigers. Dit was een achtkante bovenkruier met zwichtstelling op een schuur, die in 1755 werd gebouwd. Na een aantal malen van eigenaar te zijn gewisseld, kocht houthandelaar Hindrik van Houten in 1831 het complex dat bestond uit een houtzaagmolen met inventaris, een woonhuis, twee knechtenwoningen, een houtstek en ruim een bunder land met uitloop op de Boermandeweg aan de achterzijde van het perceel. In 1838 laat houthandelaar Hindrik van Houten het 18^e eeuwse molenaarshuis vervangen door een nieuwe behuizing, die er nu nog staat. Dit is bouwdeel A. Uit de bouwtijd stamt ook de indeling van het pand met kelder, centrale middengang en paneeldeuren en hun afwerking; ook de bruinroze brede schouw in de achterkamer van het woonvertrek stamt waarschijnlijk uit de bouwtijd. De inrichting van de keuken lijkt origineel (uit 1838) maar de plaats van de keuken – in bouwdeel B – roept vragen op. De overige interieurafwerkingen in bouwdeel A zoals de gedecoreerde stucplafonds en de voorste zwarte schouw met stucwerkversiering zijn van later datum. Het familiebedrijf floreert zozeer dat het in 1868 wordt uitgebreid met een stoomhoutzagerij ten zuiden van de molen. Met het graven van het Eemskanaal (1870) aan de achterzijde van de percelen wordt de bereikbaarheid van het bedrijf optimaal voor grote schepen om hun hout te laden en te lossen waardoor de zaken nog meer tot bloei komen.

*Afbeelding 4. Het terrein van houtzagerij Van Houten, waarschijnlijk gezien vanaf de molenromp (dus voor 1905) naar het zuiden. Op de achtergrond het Eemskanaal met een twee- en driemaster.
Foto: Collectie RHC Groninger Archieven*

In 1874 wordt aan de oostkant bouwdeel B tegen het bestaande woonhuis aangebouwd, zoals blijkt uit de aanwezigheid van de gevelsteen in de zuidwestgevel van de tuinkamer. Mogelijk bevat dit bouwdeel ter plaatse van de keuken restanten van een ouder exemplaar. Het blijft onduidelijk waar de plaats van de keuken in 1838 was. Waarschijnlijk is in 1874 het interieur van bouwdeel A gemoderniseerd gezien de stijl van het stucwerk aan plafonds en schouwboezems.

Al in 1895 gaat het bedrijf over op elektrische beweegkracht waarmee de zagerij van de firma Van Houten de eerste fabriek in Nederland is (!), die geheel wordt gedreven op elektriciteit

In 1902 wordt een bestaande loods aan het voetpad aan het Damsterdiep grotendeels afgebroken om plaats te maken voor nieuwbouw met extra kantoorruimte, een paarden- en koestal en een tuigkamer. (Bouwdeel C). Van deze verbouwing bestaat een bouwtekening, die in grote lijnen is uitgevoerd met uitzondering van een klein uitbouwje aan de achterzijde. Delen van bestaand muurwerk zijn gebruikt voor de nieuwbouw. Het ontwerp met elementen van de Jugendstil wijst qua detaillering en stijl op architect G. Nijhuis (1860-1940).

Kort daarna werd in het voordakschild van het woonhuis (bouwdeel A) een nieuwe, grote kajuit aangebracht met hoge ramen, die diende als atelier voor Sinetje van Houten.

In 1905 gaat de (stoom)houtzagerij door brand geheel verloren wat aanleiding is om de toch al gedeeltelijk ontakelde molen af te breken. Voor beide komen geheel nieuwe fabrieksgebouwen in de plaats, die in de jaren '60/'70 ook gesloopt worden. De oostelijke sloot wordt halverwege uitgegraven als balkgat achter de tuin.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog loopt het woonhuis (deel A) nogal wat klappen op; op diverse plaatsen in het muurwerk van de westelijke zijgevel en de voorgevel zijn diverse inslagen van kogels zichtbaar. Ook is toen waarschijnlijk een aantal ramen in deze zijgevel vervangen door de huidige.

De houthandel blijft tot in de jaren '50 in bedrijf waarna ze wordt ontbonden. Tot 1978 blijven de terreinen van de houtloodsen braak liggen. In de jaren zestig en begin zeventig leverden illegale bouwsels, garages en woonwagens op het terrein veel overlast op voor omwonenden. Uiteindelijk bouwt woningbouwvereniging Patrimonium in 1978 op het terrein tussen het Damsterdiep en het Eemskanaal een complex van 184 woningen. De huidige straatnamen Balkgat, Holtstek en Zagerij herinneren aan de oude houthandel.

In de tweede helft van de 20^e eeuw worden de daken van het complex gerenoveerd waarbij het omgaande schilddak van bouwdeel A wordt gewijzigd in een afgeplat tentdak. Ook in het interieur vinden enkele kleinere wijzigingen plaats.

In 1984 wordt de vm. stalruimte (bouwdeel C) aan de achterzijde uitgebreid met een depotruimte.

Gebouw A. (woonhuis familie Van Houten) (1838)

Beschrijving exterieur

Het gebouw is opgetrokken op een in hoofdvorm nagenoeg vierkante plattegrond en telt één bouwlaag met kap. Het geheel wordt gedekt door een afgeknot tentdak, belegd met een (nieuwe) zwart geglaazuurde Hollandse pan met aan drie zijden een geprofileerde gootlijst. De gevels zijn opgemetseld van een genuanceerde helder rode Groninger baksteen in kruisverband. Het baksteenformaat is 25-25½ x 12-12½ x 4,7-5,0 (10 lagen 56½-57,0 cm.). Alle muuropeningen worden aan de bovenkant afgesloten door licht getoogde strekken.

Voorgevel

De voorgevel die evenwijdig aan de rooilijn ligt, is symmetrisch ingedeeld en bevat in het midden een toegangsdeur met hardstenen stoep van twee treden. De toegang bestaat uit een zespaneels deur waarvan de onderste twee panelen zijn uitgevoerd als diamantkop. De entree heeft een rijk geprofileerd kalf met tweedelig bovenlicht. De voorgevel bevat aan weerszijden twee licht getoogde zesruits-vensters. Soortgelijke vensters bevinden zich in de westelijke zijgevel (5 stuks) en in de achtergevel (4 stuks).

Het voordakschild bevat een forse gemetselde kajuit van later datum (ca 1900), opgemetseld van rode Groninger strengpers baksteen die vlak is afgedekt en is voorzien van een geprofileerde houten lijst. De kajuit bevat een groot vierkant venster met twee tussenstijlen, de zijramen met twee bovenlichten in de zijramen. De westzijde van de kajuit bevat verschillende kogelgaten. De achterliggende ruimte diende als atelier voor de schilderes Sientje van Houten (een tante van Gerrit).

Afb. 5. Voorgevel van bouwdeel A (rechts) en B. Foto: Taco Tel.

Westelijke zijgevel

Deze zijgevel bevat vijf zes-ruitsvensters, waarvan de voorste drie zijn uitgevoerd als schuifvenster. In het muurwerk zijn tal van kogelgaten uit de tweede wereldoorlog zichtbaar.

Oostelijke zijgevel

Deze gevel is bijna geheel aan het zicht onttrokken door de naast gelegen uitbreiding van het huis uit 1874. Alleen vooraan is een stukje zijgevel te zien ter plaatse van de diepe portiek. In dit muurwerk zit een smal hoog venster.

Achterevel

Deze bevat een eveneens symmetrische indeling met centrale achterdeur (paneeldeur met glas), aan weerszijden geflankeerd door twee paar zesruits-vensters met strekken aan de bovenzijde. De achterdeur heeft een gemetselde stoep van rode baksteen van twee treden. Onder het meest oostelijke venster zit een keldervenster van gelijke breedte en onder het westelijke venster zit een ventilatierooster.

Tuinhuisje en erf

Aan de zuidwestelijke hoek van de achterevel is een houten tuinhuisje aangebouwd met glazen wanden. Circa 1,5 bij 2,5 meter en 2,5 m hoog. Het heeft een plat dak en een omlopende houten gootlijst. De hoeken van de ramen bezitten boogstukken. Gezien de detaillering en de spitsboogaftimmering in de binnenwand lijkt dit huisje 19^e eeuws (empireachtig).

Het betegelde voorerf is ca 1.50 diep en van het trottoir afgescheiden door een reeks betonnen paaltjes met drie horizontale ijzeren buizen. Voor het huis staan op dit erf drie oude knotlinden en opzij, voor de westgevel staan vijf knotlinden parallel aan de sloot; ze schermten oorspronkelijk het woonhuis af van het naastgelegen terrein van de houthandel. De sloot stond oorspronkelijk in verbinding met het Damsterdiep en het Eemskanaal.

Beschrijving interieur

Begane grond

Indeling

Het gebouw heeft een heldere indeling: een brede, centrale gang loopt van voor naar achteren met aan weerszijden de diverse (woon)vertrekken. In het midden haaks op deze gang voert een dwarsgang naar het middelste bouwdeel.

Gang

De achterzijde van de zespaneels voordeur is opgeklampt en in houtimitatie geschilderd waarbij een groot middenpaneel wordt gesuggereerd. Achter deze deur bevindt zich een tochtportaal met twee glazen paneeldeuren en tweedelig bovenlicht. Op de overgang van de gang naar de dwarsgang bevindt zich een rondboogvormige doorgang voorzien van houten architraaflijsten met boven in een sluitsteen. Architraaflijsten en sluitsteen hebben een houtimitatiebeschildering.

Het plafond van de gang is met gipskarton betimmerd; wellicht zit het originele (stuc) plafond hier nog boven. Op de gang komen de paneeldeuren van de diverse woonvertrekken uit; deze zijn in houtimitatietechniek geschilderd evenals de bijbehorende architraaflijsten; de neuten en delen van de plint zijn beschilderd in marmerimitatietechniek. Achter in de gang bevindt zich naar de tuin een dubbele deur, de buitenste heeft een grote glasvulling met daaronder een paneel. Aan de binnenkant hiervan is een tweede opgeklampte deur te vinden die net als de achterkant van de voordeur in houtimitatie is geschilderd met de suggestie van een groot middenpaneel.

*Afb. 6. De middengang met links de rondboogvormige doorgang naar de dwarsgang.
Foto: Taco Tel.*

Voorkamers

Aan de oostkant bevindt zich een smalle rechthoekige kamer met balkenplafond ter breedte van een raamtravee. Het venster heeft gebogen vensterbank gesneden houten consoles. Het raam is voorzien van de originele raamluiken. Vooraan in de oostwand bevindt zich een smaller venster dat uitkijkt op de portiek van het kantoorgedeelte, dit is eveneens voorzien van raamluiken. In het midden van de westwand is een zeer eenvoudige strakke zwartmarmeren schouw te vinden met links daarvan vaste

kasten. Links van de schouw bevinden zich vaste kast waarvan de twee meest linkse deuren 19e eeuws zijn en hebben panelen. Tussen deze kamer en de gang bevindt zich een klein kamertje, eveneens ter breedte van een venstertravee. Ook dit kamertje heeft een balkenplafond en een gebogen vensterbank met gesneden consoles. Achter dit kamertje bevindt zich de trap naar zolder met daar weer achter een inloopkast.

Rechts (west) van de middengang bevinden zich twee vierkante kamers met daartussen moderne toiletten en een doorgang. De voorkamer heeft een stucplafond met dubbele perklijst met hoekornamenten en middenornament in neo-rococostijl uit circa 1850-1860. In het midden tegen de westwand staat een zwart marmeren schouw en boezem die is versierd met gestucte pilasters en kapitelen en aan de bovenzijde een bewerkte kroonlijst.

Afb. 7. Het middenornament van het plafond in de kamer rechts voor. Foto: Taco Tel.

Achternkamer

De achterkamer heeft een stucplafond met middenornament en hoekornamenten in neo-empirestijl uit waarschijnlijk 1876. De ornamenten bevatten bloemen en ranken. De schouw tegen de westwand is van lichtbruin/roze gekleurd marmer en is voorzien van twee gecanneleerde consoles van wit marmer. De boezem is versierd met pilasters met siermotieven in stuc. De vensterbanken voor de ramen zijn van later datum en vlak afgetimmerd, behalve die aan de achterkant.

Afb. 8. Het middenornament in de kamer rechts achter. Foto: Taco Tel.

Dwarsgang met opkamer en kelder

Halverwege de gang voert de dwarsgang naar de keuken, die achter het aangrenzende kantoor ligt. De iets verhoogde achterkamer of opkamer ligt achter deze gang en boven de kelder, bezit een balkenplafond en een zwartmarmeren schouw tegen de oostelijke muur. Een deur in de dwarsgang leidt naar de kelderruimte hieronder.

De dwarsgang komt haaks uit op de gang van bouwdeel B, die om de keuken heenloopt.

Kelder

De kelder onder de achterkamer meet 5,4 m x 3,8 m en bevat een houten balkonplafond en een vloer van bruin geglazuurde plavuizen. De houten vloerdelen hebben een losse veer en zijn aan de onderzijde betimmerd met planken tussen die evenwijdig aan de balken liggen.

Verdieping en kap

De dakvorm was oorspronkelijk een omgaand schilddak met in het midden een korte zakgoot. Het regenwater van deze goot werd ongetwijfeld door middel van een zogenaamde Keulse goot (een binnengoot die over de zoldervloer loopt) afgevoerd naar de buitenkant van het gebouw. Opvallend is dat in de voorgevel uit de muur een zinken pijp naar buiten komt. Dit was mogelijk de overloopbeveiliging van de zakgoot zodat in geval van verstopping het water toch kon worden afgevoerd. Doordat deze overloop in de voorgevel uitkomt, werden de bewoners gealarmeerd. De kap was gemaakt van rondhouten sporenparen. In de tweede helft van de 20e eeuw is het hele middenstuk ter hoogte van de omgaande nok vlak gemaakt zodat een grote zolder ontstond en geen regenwater meer binnendoor afgevoerd hoefde worden.

Vanuit de centrale gang leidt een houten trap naar de zolderverdieping. Vooraan zijn enkele kamers afgetimmerd waarvan de middelste -het voormalige atelier- een grote gemetselde dakkapel bezit uit ca. 1900. De westelijke zijwand bevat, net als de westgevel, tal van kogelgaten uit de Tweede Wereldoorlog. Links voor is nog een oud meidenkamertje afgetimmerd met de oorspronkelijke aftimmering en kasten.

Gebouw B. (kantoor met keuken familie van Houten) (1874)

Beschrijving exterieur

Dit bouwdeel is opgetrokken op een langwerpige diepe plattegrond die voorbij bouwdeel A steekt en achteraan iets breder is. Aan de achterzijde steekt het gebouw ruim 4 m uit. Het gebouw telt één bouwlaag onder een afzonderlijk schilddak, belegd met een zwarte Hollandse pan. Op de nok aan de achterzijde staat een gemetselde achthoekige schoorsteen met schoorsteenbord; vooraan op de nok staat een makelaar.

Het muurwerk is gemetseld van rode bakstenen, het formaat is 23,0-23,5 x 11,0-11,7 x 4,7-5,0 cm, de tienlagenmaat is 57,0-57,4 cm.

Voorgevel

De voordeur is in een vrij diep en smal ingangsportiek geplaatst tussen de zijgevel van bouwdeel A en de inspringende zijgevel van bouwdeel B. Deze gevels aan weerszijden van deze portiek bevatten elk een zesruits-venster tegenover elkaar. De voordeur bestaat uit een bewerkte houten paneeldeur met kussens en twee ijzeren tralievensters. Het bovenlicht is versierd met een gietijzeren levensboom. De portiekvloer is bekleed met een hardstenen plaat. Zowel de portiekopening als deur en de twee zesruits-vensters in de voorgevel zijn licht getoogd. Aan de oostkant van de portiek is een gedenksteen geplaatst met de tekst: "Geboortehuis van de schilder Gerrit van Houten". Links van de voordeur bevinden zich twee zesruits schuifvensters.

Rechter zijgevel

De rechter zijgevel bevindt zich achter bouwdeel A en bevat een deur met zes ruiten. De muuropening heeft een getoogde rollaag met geprofileerde schuine dagkant. Ook de verticale dagkanten zijn schuin gemaakt.

Linker zijgevel

Het achterste gedeelte van de linker zijgevel is zichtbaar, tegen het voorste gedeelte bevindt zich bouwdeel C. In het midden van de gevel bevindt zich een gemetselde dakkapel als een soort Vlaamse gevel. De kapel bevat een zesruits dubbele hijsdeur met onder in iedere deur een paneel. Hieronder, direct achter bouwdeel C bevindt zich een fors negen-ruits keukenvenster met een getoogde rollaag. Links hiervan is een gietijzeren rondvenstertje te vinden die de wc verlicht. Hieronder is vlak boven de grond een dichtgemetselde vensteropening te zien. Dit voormalige venster zou bij een kelder gehoord kunnen hebben. Voor het bestaan hiervan zijn verder echter geen aanwijzingen gevonden. Hier weer links van voert een tweepaneels deur met twee-ruits bovenlicht naar de gang. De deuropening heeft een rechte rollaag. In het midden van het resterende muurvlak links van de deur bevindt zich een fors uitgemetseld schoorsteenkanaal die ter hoogte van de goot schuin eindigt en is afgedekt met lood. Onderlangs het dak loopt een geprofileerde bakgoot.

Achtergevel

De achtergevel is grotendeels aan het zicht onttrokken door een stenen uitbouw met een daarnaast geplaatste houten serre. Boven de daken hiervan is de gevel zichtbaar met geprofileerde houten gootlijst. Boven het dak van de serre is de bovenkant van het vroegere raam zichtbaar. De zuidwesthoek van bouwdeel B is afgeschuind zodat het pand hier twee hoeken van 45 graden bezit. In dit muurvlak is een smal zesruits-venster met roedenverdeling aangebracht. De muuropening is voorzien van een getoogde rollaag met een geprofileerde schuine dagkant. Ook hier zijn de verticale dagkanten schuin gemaakt. Onder dit venster is een eerste steen aangebracht met de initialen G.v.H. en het jaartal 1874.

Afb. 9. Het achterste gedeelte van bouwdeel B met de tuinkamer. Foto: Taco Tel.

Aanbouwen

De beide eenvoudig vormgegeven aanbouwen tegen de achtergevel dateren van na 1874 en zijn niet van architectonische waarde. Het oostelijke bouwdeel is een schuurtje (19^e eeuw) en is opgemetseld van rode baksteen en bevat in de achtergevel een houten raamkozijn met tralievenster. Het heeft een flauw hellend zadeldakje, afgedekt met dakleer.

Beschrijving interieur

Begane grond

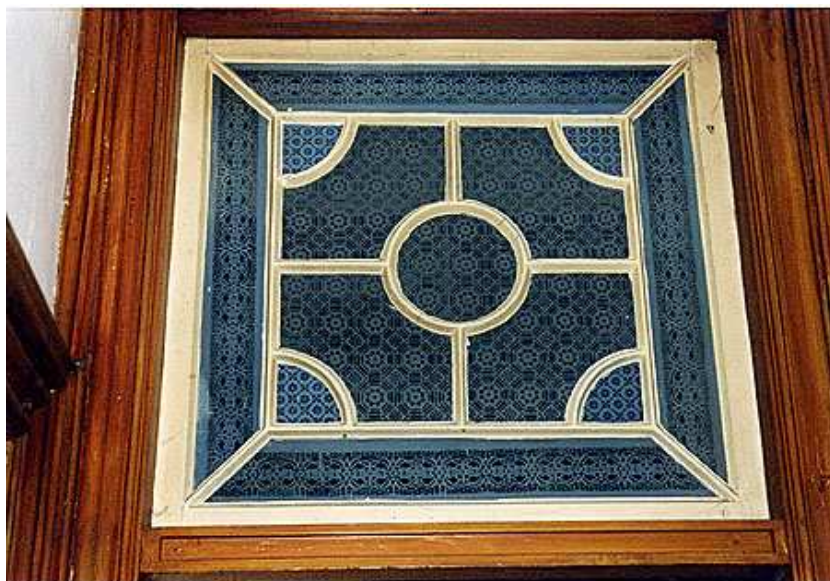
Indeling

De indeling wordt bepaald door een rechts gelegen L-vormige gang. Iets achter het midden hiervan komt de dwarsgang van bouwdeel A op deze gang uit. Links van de L-vormige gang bevindt zich voor aan een kamer (de bestuurskamer) met daarachter een keuken met daar weer achter twee wc's en de trap naar zolder. Achter de gang is een grote, bijna vierkante kamer te vinden waarvan de zuidwesthoek is afgeschuind. Deze kamer geeft toegang tot de beide aanbouwen tegen de achtergevel.

Gang

Inwendig is de gang achter de voordeur in tweeën gedeeld door een tussendeur met bijzonder bovenlicht voorzien met karakteristieke roedeverdeling met vierkanten, kwartrondjes en een cirkel en mousselineglas in diverse patronen.¹

¹ Glas, gezandstraald met kantpatronen.

Afb. 10. Het bovenlicht van de deur in de gang waarin mousselineglas is verwerkt. Foto: Taco Tel.

De panelen van de deur zijn beschilderd in olieverf door Gerrit van Houten: het bovenste paneel bevat een landschap met een dubbele spoorbaan, een blokpost en een rijdende trein; het onderste is beschilderd in de vorm van een bloemstilleven met vooral klaprozen. Beide panelen zijn rechtsonder gesigneerd Gerrit van Houten 1883. De gangdeur bezit een bovenlicht. De deur opent naar de keuken. Het plafond in het voorste gedeelte is een houten balkenplafond met kraalschroten. Hierachter is het een vlak stucplafond met langs de randen brede platte lijsten. In de hoek van de L-vormige gang bevindt zich een vallicht met een molenwiekachtige roedenverdeling waarin eveneens mousselineglas in diverse patronen is aangebracht. De gang bevat aan het eind links een tweepaneelsdeur die leidt naar de tuin. De deur bevat bijzonder ijzeren hang- en sluitwerk zoals een deurkruk, schuiven en een ketting; het bovenste paneel is versterkt met vijf horizontale ijzeren stangen.

Afb. 11. Detail van in houtimitatie geschilderde deuren met onder de architraaflijsten neuten geschilderd in marmereimitatie. Foto: Taco Tel.

Bestuurskamer

Een houten paneeldeur in het voorste deel van de gang links (oostzijde) leidt naar het voormalige kantoor van de houthandel dat sinds de sluiting van het bedrijf fungeert als bestuurskamer van de Stichting Gerrit van Houten. De inrichting en aankleding verkeert nagenoeg in originele staat uit het tweede kwart van de 19^e eeuw met interieurelementen als twee gebogen vensterbanken met consoles, houten raamluiken, een plankenhouten vloer, een schoorsteenmantel met een zwartmarmeren schouw met betegelde haardplaat (vloerplaat) en een ingebouwde kast links van de schouw; de schoorsteenboezem is op de hoeken versierd met Corinthische pilasters.

Het plafond is vermoedelijk verlaagd met board; nader onderzoek moet duidelijk maken of het originele plafond nog hierboven zit.

Bijzonder is de relatie van het woonhuis met de schilder Gerrit van Houten, die hier in 1866 geboren werd². De panelen van de binnenzijde van de deur zijn beschilderd met landschappen in olieverf op doek door Gerrit van Houten. Het grootste, bovenste paneel bevat een rivierlandschap met visser in boot en avondzon; het is rechtsonder gesigneerd: Gerrit van Houten, 1883?; het onderste, nagenoeg vierkante paneel is beschilderd met een maanlandschap, een man en een boerderij.

In de kamer hangen nog meer schilderijen van Gerrit van Houten, voornamelijk stillevens en landschappen.

Afb. 12. De schouw met boezem in de bestuurskamer. Foto: Taco Tel.

² Gerrit van Houten (Groningen, 1866 – Santpoort 1934) Kunstschilder, tekenaar. Zoon van Hindrik van Houten, houthandelaar en amateur-tekenaar, broer van Alida, oomzegger van Sientje en neef van Barbara Elisabeth van Houten. Leerling van Academie Minerva (tijdens lagere schooltijd en 1879-1882, 1884) en van de Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag (1884-1885). Hij exposeerde enkele malen op tentoonstellingen bij Pictura en leek aanvankelijk zeer talentrijk en veelbelovend als kunstenaar. In 1886 openbaarden zich de eerste verschijnselen van zijn geestesziekte. In 1892 volgde een opname in een psychiatrische inrichting in Santpoort, waar hij tot zijn dood verbleef. Van Houten werkte in deze periode nagenoeg niet meer. Hij schilderde stadsgezichten, landschappen, stillevens en enkele portretten. Het bewaard gebleven oeuvre is ondergebracht in de in 1945 opgerichte Gerrit van Houten Stichting. In 1947 vond er een tentoonstelling plaats bij Pictura, in 1957 in het Groninger Museum en in 1965 in het Singer Museum te Laren. Deze gegevens zijn ontleend aan de Nieuwe Groninger Encyclopedie, Groningen, 1999. Meer literatuur: I.G.R. Koops-Stange (red.), *Gerrit van Houten 1866-1934*, Groningen, 1991.

Afb. 13. Een van de twee deuren in het huis waarvan de panelen van schilderijen zijn voorzien. Foto: Taco Tel.

Keuken

De keuken bestaat uit een rechthoekige ruimte met een houten balkenplafond en een lambrisering van witte tegels, zog. 'witjes'. Tegen de noordwand bevindt zich een brede houten schouw met bewerkte houten consoles; de binnenwand is eveneens bekleed met witjes. Hiernaast bevindt zich een oude houten turfbak. Tegen de gangwand in de noordwestelijke hoek staat een oude pomp met een hardstenen gootsteen en twee koperen kranen, die aan de bovenzijde met een soort acanthusblad zijn versierd in de trant van de Empire. De keuken bezit – voor zover zichtbaar onder de huidige linoleumvloer – nog delen van de oorspronkelijke vloer van dubbel hardgebakken tegels in een zwart-wit wiebermotief. Een deur in de zuidwesthoek van de keuken leidt naar de bovengelegen zolder.

Afb. 14. De keuken met de pomp en gootsteen .Foto: Taco Tel.

Achterkamer met serre

De gang voert haaks om de keuken heen met een afgeronde hoek en toiletten en leidt naar de uitgebouwde tuinkamer met serre. Dit vertrek bezit inwendig aan vier zijden een afgeschuinde hoek; één wand bestaat uit een afgeschuind muurvlak; de overige bestaan uit afgeschuinde hoekkasten of sporen hiervan. Deze achthoekige plattegrond doet denken aan die van een tuin- of theekoepel en het is aannemelijk dat dit vertrek deze functie oorspronkelijk heeft gehad.³ Tegen de oostwand bevindt zich een zwartmarmere schouw. In de westelijke, uitgebouwde zijgevel zit een brede glazen tuindeur. Tegen de uitbouw en een aangrenzend schuurtje is een eenvoudige houten serre van later datum aangebouwd.

Verdieping en kap

De zolderverdieping bezit een grenen sporenkap die vooraan op een gemetselde lage borstwering is geplaatst. De zuidelijke helft van de vloer ligt hoger dan de noordelijke helft zodat dit achterste gedeelte geen borstwering heeft. In de kap bevinden zich twee schoorsteenkanalen. Vooraan is dit een verticaal kanaal van de keukenschouw en de voorkamerschouw. Achteraan is het kanaal versleept; dit is afkomstig van de tuinkamerschouw.

Gebouw C. (uitbreiding kantoor met paardenstal familie van Houten) (1905)**Exterieur**

Bouwdeel C is opgemetseld van helderrode baksteen op een trasraam van bruine baksteen met rollaag, gemetseld in Vlaams verband.

Voorgevel

Aan de westkant is de toegangsdeur geplaatst. Deze bestaat uit een dubbele, bewerkte paneeldeur met Jugendstilelementen. De glasvulling is van gefigureerd mat glas. De ruitjes met een roedenverdeling evenals die van het brede bovenlicht zijn gevuld met geel gefigureerd glas. De deur is voorzien van een hardstenen stoepplaat. Links ernaast bevindt zich een hoog driedelig raamkozijn met zij-en bovenlichten

Voor het overige is de voorgevel gesloten, op een klein ijzeren stalraam na.

Oostelijke zijgevel

De oostelijke zijgevel bevat in de topgevel een groot rondboogvenster in sobere Jugendstiltrant met dubbele houten hijsdeuren. De zijlichten hebben een roedenverdeling en zijn gevuld met glas. Boven de deuren is op de zolderverdieping een houten hijsbalk aangebracht.

Afb. 15. Het grote rondvenster in de oostgevel van bouwdeel C. Foto: Rita Overbeek.

³ Ook de gesloopte herenbehuizingen aan de zuidzijde van het Damsterdiep bezaten aangebouwde of vrijstaande tuinkoepels in hun grote achtertuinen. Het bestaande herenhuis op nr. 233 bezit nog een uitgebouwde, veelhoekige serre met glas-in-lood.

Achtergevel

De achtergevel van de vm. paardenstal gaat grotendeels schuil achter de in 1984 gerealiseerde depotruimte. Het achterdakvlak bevat een brede houten dakkapel van later datum ten behoeve van de latere woonfunctie van dit bouwdeel. De achtergevel van het vm kantoorgedeelte (nu woonhuis), ten westen van de depotruimte, bevat twee brede raam- en deurkozijnen met bovenlichten met roedeverdeling onder een segmentboog. De oostelijke is later veranderd in een raamkozijn en heeft een granito waterdorpel. Onder de goot zijn in het metselwerk sporen zichtbaar van een nu verdwenen klos/gootconstructie met fors overstek. Op de verbouwtekening uit 1902 staan deze getekend. Geheel aan de westkant in de hoek met bouwdeel B is een uitbouwje gerealiseerd die oorspronkelijk een deur bevatte. Deze is grotendeels dichtgemetseld, alleen het bovenlicht met roedenraam bleef gehandhaafd. Naast deze voormalige deur is vlak boven de grond een dichtgemetseld venster te vinden, waar dit oorspronkelijk bij hoorde is niet duidelijk.

Interieur

Begane grond

Indeling

De indeling bestaat uit een gang met tochtportaal aan de rechterkant met een deur in de westmuur naar de bestuurskamer in bouwdeel B. Achter de hal is een bijkeuken te vinden en links hiervan een grote kamer. Ten oosten hiervan is de keuken gesitueerd met ten oosten daar weer van nog enkele ruimtes waarvan het grootste deel depotruimte is. In dit deel is eveneens de trap naar zolder te vinden.

Hal

Achter de voordeur ligt een ruime betegelde hal met granitovloer en een betegelde lambrisering van groene Jugendstiltegels met sierranden. Direct rechts van de ingang zit in de wand een houten loket met glazen schuifraam voor betalende klanten van de houthandel. Een van de paneeldeuren bezit een bovenlicht van geslepen glas dat is versierd met Jugendstil bloemmotieven in zachte groene tinten.

Afb. 16. Het bovenlicht van de tochtdeur met geslepen glas in Jugendstil bloemmotieven. Foto: Taco Tel.

Woonkamer

De woonkamer bevat de originele houten paneeldeuren en een zwartmarmere schouw. De boezem is versierd met stuc lijstwerk als eierlijsten en empiremotieven en bevat een grote spiegel; de hoeken zijn eveneens versierd met stuc lijstwerk. Stilistisch gezien lijkt de schouw met schoorsteenmantel verplaatst te zijn en wellicht afkomstig uit het oudere woongedeelte. De overige woonvertrekken en

slaapvertrekken op de zolderverdieping bevatten geen bijzondere interieurafwerkingen. De resterende ruimte van dit bouwdeel is ingericht als modern kunstdepot.

Verdieping

Zolder

De kapconstructie bestaat uit verbeterde Hollandse spanten die gordingen dragen. De zolder heeft een borstwering. Aan de oostkant is een houten hijsrad te vinden, voor het grote rondboogvenster.

Waardestelling

Het gebouwencomplex is van belang:

- vanwege zijn cultuurhistorische waarden als zijnde een van de laatste overblijfselen die herinneren aan de economische ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied ten zuiden van het Damsterdiep, in het bijzonder die van de geschiedenis van de in Groningen zo belangrijke houthandel; vanwege de bijzondere band met de familie Van Houten, als zijnde het geboortehuis van de schilder Gerrit van Houten en zijn verwanten die op verschillende fronten een bijzondere plaats innemen in de Groninger cultuurgeschiedenis;
- vanwege de stedenbouwkundige ligging van het gebouwencomplex aan de zuidzijde van het Damsterdiep met restanten van de historische rooilijn, inclusief boombeplanting als knotwilgen en achtertuinen;
- vanwege de architectuurhistorische waarde van het complex als zijnde een van de laatste representanten van traditioneel-landelijke bebouwing aan de rand van de stad Groningen die tot uiting komt in de monumentale bouwmassa en in de onderlinge samenhang van de verschillende bouwonderdelen met goed bewaard gebleven oorspronkelijke indeling en inrichting met verschillende interieurelementen uit de eerste helft van de 19^e eeuw, het laatste kwart van de 19^e eeuw en uit het begin van de 20^e eeuw zoals balkenplafonds, stucplafonds met versieringen, betegelde gangen, houten paneeldeuren, houten raamluiken, hang- en sluitwerk, keuken met pomp, turfbak, wand- en vloerbetegelingen, vallichten met mousselineglas, woonvertrekken met marmeren schouwen, ingebouwde kastwanden en gebogen vensterbanken met consoles, Jugendstilbetegelingen en -glaspanelen en in de zolder van de vm. paardenstal het originele houten hijsrad dat alles een goed beeld geeft van een interieurinrichting uit het eerste en laatste kwart van de 19^e eeuw en begin 20ste eeuw van een Groninger handelsfamilie;
- vanwege de zeldzaamheid van een dergelijk goed bewaard gebleven monumentaal ensemble;
- vanwege zijn gaafheid.

Conclusie:

Op grond van bovenstaande stellen wij dat het complex dusdanig van belang is om het op de voorlopige conceptlijst van nieuw aan te wijzen Gemeentelijke Monumenten te plaatsen.

Bijlagen

- Uittreksel uit het bouwdoosier van de gemeente Groningen.Bouwdoosier

Uittreksel uit het bouwdossier

Adres : Damsterdiep 215
Bouwdossiernummer : B 4582

1902

De firma D. van Houten krijgt een vergunning voor het gedeeltelijk afbreken van de loods staande aan het voetpad aan de zuidzijde van het Damsterdiep en het in plaats daarvan oprichten van een gebouw bevattende kantoorruimten een paarden- en koestal en een tuigkamer.

1905

De firma D. van Houten krijgt een vergunning voor het oprichten van een gebouw bevattende een stoomzagerij en –schaverij (sectie B 5269). Het werk wordt in 1906 voltooid.

1906

De firma D. van Houten krijgt een vergunning voor het afbreken van een houten gebouw en het oprichten in plaats daarvan van een elektrisch aangedreven houtzagerij. Het werk wordt in 1908 voltooid.

1945

Bij de bevrijding op 15 april ontstaat oorlogsschade aan de gebouwen Buiten Damsterdiep 1 (woonhuis, zagerij en houtschuren; eigenaar J. van Houten). Er is voor circa Fl.2500,- schade aan woonhuis, zagerij en 2 houtschuren. Men verricht timmerwerk, schilderwerk, smidswerk, metselwerk en loodgieterswerk.

In 1950 volgt restant oorlogsschade aan de heren S. van Houten en J. van Houten en de Dames A. en E. van Houten.

1960

aanvrager A.J. Veldman (Nachtegaalstraat 23a te Groningen) krijgt een vergunning voor het bouwen van een aanbouw, bevattende opslagruimte tegen het fabrieksgebouw staande op Damsterdiep nr. 119 (P 239).

1964

Ook brief van B. van der Veen Czn (de molenkenner!) met klachten over het zootje dat huist op de terreinen van de St. Van Houten.

De Gerrit van Houten Stichting is voor 75% eigenaar van het terrein Damsterdiep 215 (P 239) gelegen tussen het Damsterdiep en het Eemskanaal Sientje van Houten is voor 25% eigenaar H. Arkema is beheerder. Op het terrein wordt een woonwagen geplaatst voor werknemers van de Koninklijke Maatschappij Wegenbouw N.V. met daarnaast een toiletruimte.

Na een brief van T.L. Schuit en D. Hoekzema (beide in Groningen woonachtig) met daarin een klacht over de onordelijke toestand waarin het terrein en de daarop aanwezige houten bouwsels (o.a. garageboxen) zich bevinden, besluit de gemeente een onderzoek in te stellen naar de situatie. De beheerder van het terrein wordt medegedeeld dat de bouwsels niet kunnen worden gehandhaafd vanwege de primitieve constructie en de brandgevaarlijke toestand, naar omdat er plannen zijn voor het bouwen van een permanente loods op het terrein wordt de bebouwing voorlopig (tot 1 april 1965) gedoogd.

1965

De Stichting Gerrit van Houten meldt aan de gemeente in onderhandeling te zijn met verschillende firma's over vestiging op het terrein.

1967

Mej. S. van Houten krijgt een vergunning een houtloods uit te breiden en voor een gedeelte te veranderen, bestaande uit het wijzigen van de indeling, het veranderen van de langsgevels en het maken van een aanbouw aan de noordwestzijde van het gebouw. Het gebouw wordt hierna ingericht en bestemd tot opslagplaats en autostalling. (Architectenbureau Ir. Van Loo en Van der Mei). Reinders Grondboorbedrijf N.V. krijgt vergunning voor het bouwen van een tijdelijk kantoorgebouw op het terrein, na afbraak van een aldaar reeds aanwezige kantoorkeet. Het werk wordt in 1969 voltooid.

1968

S. van Houten heeft geen vergunning nodig voor het veranderen van de kapconstructie van een loods behorende bij het gebouwencomplex Damsterdiep 215.

1969

Brief van een Zuid-Afrikaanse arts die tijdelijk een kamer bewoont op Lindenhof en klaagt over de rotzooi van de burens.

1970

Uit een schrijven van de Dienst Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting aan het college van B&W blijkt dat het aantal clandestiene houten bouwsels op het terrein is toegenomen. Ook blijkt de oorspronkelijke dakbedekking van het voormalige woonhuis van de familie van Houten illegaal te zijn vervangen door golfplaten.

B&W schrijft de Gerrit van Houten Stichting aan met de gelasting binnen twee maanden illegale bouwsels te verwijderen en het terrein af te scheiden van de openbare weg.

De Gerrit van Houten Stichting heeft geen vergunning nodig voor het voor een periode van 6 maanden omkleden van een open kapschuur. (dit tbv een werkruimte voor het comité Joods Monument).

1971

Er zijn activiteiten betreffen het verwijderen van illegale bebouwing De hoogbejaarde Sientje van Houten is inmiddels overleden. Ook blijken drie nieuwe illegale bouwsels van sloophout te zijn verzeen.

1983

De stichting Gerrit van Houten krijgt vergunning voor het bouwen van een opslagloods na sloop van de bestaande opstallen.